

Nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima

Naslov:
Nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima

Izdavač:
LABRIS – organizacija za lezbejska ljudska pitanja
Lješka 90/2, Beograd
www.labris.org.rs
@labris.org.rs

Autorka:
Anđela Čeh

Urednica:
Aleksandra Gavrilović

Lektura i korektura:
Ana-Una Samardžić

Tehničko uređenje i prelom:
Minja Pavlović

Dizajn korica:
Dušanka Tomašević

Septembar 2023.

Projekat "Preventing domestic and partner violence in female same-sex relationships and empowering survivors" podržava Kvinna till Kvinna fondacija

Sadržaj

- 5** Sažetak
- 7** Uvodna razmatranja i prepostavke
- 9** Metodologija, uzorak i ograničenja
- 14** Dodatak uvodu
- 16** Informisanost i percepcija nasilja
- 21** Perspektiva partnerskih odnosa
- 25** Iskustva nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima
  - 25** Fizičko nasilje
  - 27** Seksualno nasilje
  - 28** Psihološko nasilje
  - 36** Ciklusi nasilja
- 40** Odgovor na nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima
- 48** Zaključak

SAŽETAK

Dve stvari su mi bile najgore - besciljno nasilje samo nasilja radi, za koje se nikada nije kajala, i to što je ona mene ubila u pojmu, nipođaštanjem mog identiteta i umanjivanjem moje vrednosti. I dalje se bavim time da prestanem da se svima pravdam, objašnjavam i izvinjavam. K,33

Gotovo **80%** ispitanica tvrdi da se oseća bezbedno u svojim partnerskim zajednicama, međutim, oko polovine ovog broja je bilo izloženo najmanje jednoj situaciji nasilja, srazmerno broju onih koje se odlučuju da nešto prečute ili promene svoje ponašanje kako ne bi došlo do rasprava i sukoba; **20%** ispitanica koje nisu imale iskustvo partnerskog nasilja pak navodi da mogu da se sete najmanje jednog trenutka u kome su se osetile ugroženima.

O nasilju u lezbejskim partnerskim odnosima se ne govori dovoljno, smatra **svaka druga** ispitanica, dok **46%** razgovara o ovim temama samo u bliskim krugovima, naglašavajući nedostatak relevantnih informacija na ovu temu.

Češće nego svaka druga žena koja stupa u emotivne, romantične i/ili seksualne odnose sa ženama je imala bar jedno iskustvo nasilja u partnerskom odnosu – preko 60%, kao i dodatnih jedna desetina koje nisu sigurne da li im se tako nešto dogodilo. **Blizu polovine** ispitanica zna da je bar jedna njihova prijateljica doživela nasilje u istopolnom odnosu.

Približno 20% ispitanica je doživelo fizičko nasilje u partnerskom odnosu. Za mnoge, to su bile situacije koje se su ponavljale. **Četiri od deset** učesnica dubinskih intervjuja je otvoreno govorilo o fizičkom nasilju koje su doživele tokom svojih veza i njegovim posledicama.

O **seksualnom nasilju** u vezama je posvedočilo oko **30%** ispitanica. Značajno više od polovine uzorka tokom seksualnog odnosa sa svojim devojkama (ponekad ili često) radi nešto što ne želi. Svest o seksualnom nasilju u lezbejskim partnerskim odnosima je na zapaženo niskom nivou i potrebno joj je posvetiti posebnu pažnju.

Psihološko nasilje u lezbejskim zajednicama je često i uglavnom se manifestuje kroz kontinuirano vređanje i nipodaštavanje, emocionalno uslovljavanje i pretnje suicidom, prekidom odnosa ili autovanjem. Sa stanovišta ispitanica, pretnje autovanjem percipiraju se kao pretnje po urušavanje sveta kakav se poznaje, izmeštanje iz sigurne zone i izlaganje potencijalnim diskriminatornim postupcima, ekonomskom, seksualnom, psihološkom i fizičkom nasilju koji mogu da se javе kao posledica ovakvog čina. Osim toga, nevoljno autovanje podrazumeva apsolutno oduzimanje autonomije osobe i mogućnosti njenog samostalnog odlučivanja o sopstvenom životu.

Oko trećine ispitanica je u riziku od nasilničkog ponašanja u okviru partnerskog odnosa, na osnovu njihove ocene i percepcije odnosa i ponašanja koja su uglavnom vodila ka uspostavljanju kontrole i nasilja.

Osim nepoverenja u institucije, odnosno straha od homofobičnih reakcija nadležnih, kao jedan od glavnih razloga zbog kojih se nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima ne prijavljuje ispitanice navode i nedostatak pravnog prepoznavanja i vidljivosti lezbejskih partnerskih zajednica.

UVODNA RAZMATRANJA I PRETPOSTAVKE

Nastojanje da se na ovaj način, kroz istraživanje i razgovore, otvori pitanje nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima je do sada nepreduzet poduhvat u Srbiji. Značajno je na samom početku napomenuti da se čini kao da smo na potpuno neispitanom terenu. Identiteti, životi i realnosti LGBTQ zajednice uopšte stoje na mestu čutanja, učutkivanja, potiskivanja, stavljanja u zapećak, proterivanja, stida i daleke pozicije drugosti. Egzistencije i odnosi žena u okviru zajednice su, pak, dodatno skrajnuti u odnosu na neke vidljivije borbe. Rečima jedne od ispitanica: "mi, žene i trans zajednica, se pojavljujemo najčešće samo kao fusnote" (K,33).

O nasilju prema LGBTQ osobama se, naizgled, dosta govori - i kada hoćemo o tome nešto da čujemo i kada prikupljamo podatke o zločinima iz mržnje, a i kada nećemo, a informacije svejedno završe u crnoj hronici. Različiti oblici nasilja u istopolnim partnerskim zajednicama su još jedna od tema o kojima se posebno čuti; čuli smo za njih, slutimo šta bi oni mogli da znače, osetili smo njihove posledice, svedočili smo im, ali kao da nemamo reči, a ni smelosti, da o tome govorimo, ni unutar, a posebno izvan bliskih krugova.

Naše veze, odnosi i ljubavi nisu prepoznati. I to je jedna veoma važna odlika konteksta u kome se ovo istraživanje sprovodi. Ako nisu prepoznati odnosi, pitanje je na koji način učimo o njima, ko su nam uzori, kako se pronalazimo, sa kim delimo dobre i loše aspekte, kome se i u kojoj meri poveravamo, da li i koje korake preuzimamo kada shvatimo da u partnerskom odnosu nešto trpimo, kome ćemo da verujemo da će moći da nas (adekvatno) zaštiti, i, konačno, ko će moći da nam (adekvatno) pomogne da se nosimo sa posledicama naših iskustava.

Na granicama i pukotinama nepostojanja, nevidljivosti i negacije, naši odnosi, ipak, nastaju, trepere i prestaju, žive i životare, trude se, bivaju. I, kao i svi drugi odnosi, nemaju uvek samo pozitivne, vesele i šarene tokove. Koliko god da se čini da ni sami ne želimo sa tim da se suočimo, u njima ima i mraka, trauma i strahova, koji ne dolaze samo „spolja“.

Čini se važnim da se podcrtava ideja o tome da LGBTIQ zajednica ne postoji izvan i nezavisno od društvenih, političkih, ekonomskih i kulturnih faktora koji utiču na društvo u celini. Specifičnosti ne mogu da joj se oduzmu, svakako, međutim, važno je da o njoj ne mislimo kao o zasebnom delu i da pokušamo da razumemo na koji način su neke od tema, kao što to zasigurno jeste nasilje u partnerskim odnosima, uslovljene ne samo specifičnostima zajednice, nego i zajedničkim odlikama konteksta u kome se teme artikulišu.

Dugogodišnji rad u zajednici, posmatranje, slušanje, razmene, učenje i lična iskustva vodila su ka tome da se postave polazne pretpostavke u odnosu na koje su se dalje krojili tokovi ovog istraživanja.

- Psihološko nasilje je najčešći oblik nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima.
- Autovanost (otvoreno razgovaranje o seksualnoj orientaciji i/ili rodnom identitetu) je važan faktor izloženosti nasilju u partnerskim odnosima. U ovom smislu moguće je misliti i o prisutnosti/nedostatku (raznovrsnih) mreža podrške koje mogu da odigraju ključnu ulogu za prepoznavanje nasilnog ponašanja, pronalaženje rešenja za bezbedan izlazak iz situacije nasilja i brigu o posledicama. U okviru ove teme, izdvaja se i jedan perfidan oblik nasilja u obliku pretnji autovanjem (porodicu, na radnom mestu, itd.), kao posebno ugrožavajući način uspostavljanja kontrole i onemogućavanja prekida odnosa.
- Moguće je da se svako nađe u nasilnom odnosu. Verovatnoća ranjivosti, izloženosti nasilju nije u korelaciji sa nivoom obrazovanja, materijalnim statusom, mestom prebavališta. To je situacija koja može da se dogodi svima; navedeni i mnogi drugi faktori utiču na to kada će se neželjeni obrazac ponašanja prepoznati i kako efikasno ojačati kapacitete za pravovremeni, adekvatan odgovor.
- Nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima se ne prijavljuje. Polazeći od pravne nevidljivosti, nedostatka zvaničnih procedura, dugogodišnjeg nepoverenja u nadležne organe, široko rasprostranjenog među pripadnicima/ama LGBTIQ zajednice, partnersko nasilje u istopolnim zajednicama ostaje daleko izvan očiju institucija.

Istraživanje čiji će rezultati biti predstavljeni u ovom izveštaju fokusiraju se na mapiranje dominantnih oblika nasilnog ponašanja u lezbejskim partnerskim odnosima, njihovom prepoznavanju i razumevanju, utvrđivanje načina na koje su ispitanice reagovale na iskustva nasilja u partnerskoj zajednici, ili smatraju da bi reagovale, kao i na detektovanje nekih od elemenata samih odnosa koji mogu da utiču na verovatnoću uspostavljanja kontrole i drugih nasilnih obrazaca.

METODOLOGIJA, UZORAK I OGRANIČENJA

Metodološki, ovo istraživanje je podrazumevalo upitnik sastavljen od uglavnom zatvorenih pitanja preko kojih su traženi kvantitativni podaci o demografiji, partnerskim odnosima, stavovima o i percepciji nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima, iskustvima nasilja i preduzetim koracima nakon tih iskustava. Važan segment jeste i merenje razumevanja ponašanja u partnerskim odnosima koji se tiču postavljanja granica, psihološkog nasilja i mapiranja stepena kontrole od strane jedne ili obe partnerke u odnosu. Upitnik je takođe sadržao i nekoliko otvorenih pitanja, preko kojih je ispitanicama bilo omogućeno da, ukoliko žele, podele detaljnije svoja iskustva nasilja, kako su se osećale i šta su bile posledice tih iskustava, kao i da slobodno ponude i svoje druge uvide koji se tiču ove teme.

Upitnik je plasiran i distribuiran putem interneta, koristeći dostupne kanale komunikacije poput društvenih mreža i zatvorenih grupa i na njega je odgovorilo **96** osoba.

Dubinski intervjuji su održani sa **10** ispitanica i njihov cilj je bio da se prodube sve teme koje su obuhvaćene onlajn upitnikom; zajedno sa odgovorima na otvorena pitanja, podaci prikupljeni tokom intervjuja čine značajnu kvalitativnu građu koja će slikovitije predstaviti glasove, iskustva i mišljenja zajednice na temu nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima.

Uzorak je dominantno **mlad**, preko 60% ima do 30 godina. Imajući u vidu način prikupljanja podataka i usmerenost ka društvenim mrežama, ovo jeste očekivano. U smislu relevantnosti, svrshishodno bi bilo da se o ovom istraživanju misli kao o istraživanju fenomena i iskustava nasilja u mlađoj lezbejskoj populaciji u Beogradu.

Ispitanice su se dominantno izražavale kao žene; terminologija je uglavnom varirala između navođenja samo "žena, žensko" i "cis, cisrodna". Oko 8% ispitanica/ka je rodno nebinarno.

U upitniku je bilo omogućeno da ispitanice same definišu svoju seksualnu orijentaciju. Lezbejke čine većinu, preko 60%. Zapažen je i značajan procenat biseksualnih žena, preko 30%, što je važno za vidljivost ovog dela zajednice, iako će rezultati istraživanja pokazati da nema značajnih odstupanja u iskustvima i stavovima. Osobe koje se ne deklarišu ili o svojoj seksualnoj orijentaciji misle u queer terminologiji obuhvataju nešto manje od 10%.

Teritorijalna pokrivenost uzorka je u značajnoj meri skoncentrisana na Beograd i bližu okolinu, skoro celih 70%. Nešto više od 10% živi i radi u Vojvodini, od čega veliki broj u Novom Sadu. Ostatak uzorka je ravnomerno raspoređen na unutrašnjost i manja mesta u Srbiji. Može se reći da rezultati ovog istraživanja reflektuju stavove uglavnom Beograđanki. U tom smislu, bilo bi značajno dalje istražiti položaj zajednice u unutrašnjosti, posebno u kontekstu otvorenosti u odnosu na seksualnu orijentaciju, rodni identitet i rodnu ekspresiju, koji se nešto razlikuju od pripadnica zajednice koje žive u Beogradu, te skoncentrisanost i dostupnost usluga i sadržaja koji omogućavaju povezanost, razmenu i pristup informacijama kada su u pitanju značajne teme za LGBTIQ osobe.

Ispitanice koje su učestvovali u ovom istraživanju su veoma obrazovane - više od polovine uzorka je završilo osnovne ili viši stepen studija, a nešto više od 15% je trenutno na redovnom školovanju, što je u korelaciji sa starosnom struktururom. Jedna četvrtina učesnica ima završeno četvorogodišnje obrazovanje, a nepunih 5% trogodišnje.

Ispitanice koje su učestvovali u dubinskim intervuima su delile svoju percepciju "tipične žrtve" i najčešće su je opisivale kao osobu koja, između ostalog, ima niži nivo

obrazovanja. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da ova pretpostavka, koliko god bila uvrežena i kada su u pitanju nasilje u istopolnim i heteroseksualnim odnosima, se ne ispostavlja uvek kao tačna i da ovaj faktor nije odlučujući u pogledu izloženosti nasilju u partnerskom odnosu.

Polazeći od ideje da lošija ekomska situacija ili neki oblik zavisnosti od partnerke mogu da utiču na ekonomsko nasilje i odlučivanje na ostanak u odnosu u kome se pojavljuje neki od oblika nasilja, bilo je važno istražiti materijalno stanje i radni status ispitanica. Oko 60% njih ima dovoljno sredstava da zadovolji sve svoje potrebe, a 8% više nego dovoljno, što je nešto lošiji rezultat u odnosu na zaposlenost - 45% ispitanica je stalno zaposleno, skoro 30% obavlja honorarne poslove i ima i 4% preduzetnica. Nezaposlenost uzorka je nešto iznad 20%, što korespondira sa procentom onih koje mogu da zadovolje samo osnovne potrebe, ili ni toliko, i jednakim procentom onih koji se oslanjaju na pomoć porodice, prijatelja/ica i partnerki. Interesantno je da duplo više ispitanica materijalno pomažu njihovi roditelji i prijatelji/ce, nego što finansijski zavise od partnerki.

Ova činjenica može da ima veze i sa starosnom struktrom i organizacijom domaćinstva - preko 35% ispitanica živi u primarnim porodicama, što predstavlja i najzastupljeniju kategoriju kada je u pitanju deljenje stambenog prostora. Veoma je važno naglasiti da od pomenutih 36.5% onih koje žive sa svojim porodicama, značajno više od polovine (63%) ne razgovara otvoreno o svojoj seksualnoj orientaciji sa članovima/cama porodice i oni se ne percipiraju kao moguća mreža podrške.

Zatim, ispitanice uglavnom žive same ili sa partnerkama, skoro ravnomerno po oko 30%. Od onih koje žive same, oko polovine trenutno nije u partnerskom odnosu, gotovo sve su zaposlene i finansijski samostalne i, značajno, skoro celih 40% ne komunicira sa članovima/cama svoje porodice o svojoj seksualnoj orientaciji.

Od broja njih koji živi sa svojim partnerkama, velika većina je zaposlena, međutim oko 30% njih se oslanja na finansijsku pomoć svojih partnerki i skoro sve ove ispitanice kriju prirodu svog odnosa od članova/ica primarne porodice.

Više od polovine učesnica istraživanja je trenutno u partnerskom odnosu - manje od 15% su nove veze, kraće od dvanaest meseci, 27% duže od godinu dana, a manje od pet godina, 10% duže od 5 godina, a oko 4% je u vezama koje traju duže od deset godina.

35% nije u partnerskom odnosu, a blizu 10% se povremeno viđa sa jednom ili više osoba, ali ti odnosi nisu definisani kao ekskluzivno partnerski.

Preko 60% ispitanica koje su u vezi između jedne i pet godina živi sa svojim partnerkama, dok u drugim skupinama taj procenat ne prelazi 10. Takođe u skladu sa starosnom strukturu uzorka, procenat ispitanica sa decom je oko 4.

Na nivou komplettnog uzorka, procenat onih koje nisu autovane svojim porodicama je preko polovine (54%). Iako se ne polazi od prepostavke da primarna porodica nužno predstavlja sinonim za mesto sigurnosti i zdravo okruženje za ostvarivanje sopstvenih potencijala, posebno za decu i mlade drugačije seksualne orientacije od heteroseksualne, izostanak otvorene komunikacije sa porodicom i izostanak mreže podrške uopšte, pogotovo za ovaku mladu populaciju kakvu oslikava ovaj uzorak, će se ispostaviti kao važan faktor u smislu izloženosti nasilju i individualnim mehanizmima nošenja sa njegovim posledicama.

Bez ikakve namere da se umanje njihovi doprinosi, mišljenja i iskustva, bilo je važno da učesnice u ovom istraživanju ne budu aktivistkinje i osobe direktno okupljene oko organizacija civilnog društva i neformalnih grupa. Aktivističko delovanje prepostavlja više informisanosti i drugačiju perspektivu u pogledu ove teme, a bilo je neophodno da se oslušnu autentični glasovi zajednice, kako bi bilo moguće dalje formulisati aktivnosti i usluge koje bi na najefikasniji način odgovorili na realne potrebe. Aktivistkinje i različiti oblici nasilja sa kojima se one suočavaju, uključujući i partnersko, trebalo bi da budu predmet posebnog istraživanja.

Upravo zbog fokusiranosti na učesnice iz neaktivističke zajednice, bilo je izazovno pronaći sagovornice za dubinske intervjuje i fokus grupe. LGBTIQ organizacije civilnog društva primarno rade u Beogradu i Novom Sadu, imaju svoju publiku i korisnike/ce sa kojima je već uspostavljen odnos poverenja. Bilo je malo verovatno da će se javljati ispitanice koje su izvan ovog konteksta. Od 10 učesnica dubinskih intervjuja 8 je iz Beograda (jedna iz Niša, jedna iz malog mesta u Vojvodini), a 7 pripada mlađoj populaciji (dve starosnoj grupi 31-40, i jedna grupi 51-60), što apsolutno korespondira sa onlajn uzorkom. Dalje prikupljanje kvalitativnih podataka kroz pojedinačni ili grupni rad, posebno ukoliko bi on bio fokusiran isključivo na rad sa ženama sa iskustvom nasilja u istopolnom partnerstvu, podrazumevao bi intenzivirane terenske aktivnosti u targetiranim oblastima

kako bi se uspostavio odnos poverenja i kako bi bilo uopšte moguće da se razgovara o ovako osjetljivim pitanjima – i u smislu identiteta i u smislu izloženosti i iskustvima nasilja.

Zbog načina diseminacije upitnika, bilo je očekivano da uzorak bude u ovoj meri mlad. Bilo bi veoma zanimljivo da je moguće rezultate ovog istraživanja upoređivati sa nekim drugim u kome postoji i starosno drugačiji uzorak; posebno bi bilo interesantno proveriti da li se i na koji način u dinamici samih odnosa, svesti o nasilju i sistemima podrške nešto promenilo u periodu od pre 20 godina do danas. Za diversifikaciju u pogledu starosne strukture, trebalo bi prilagoditi metodologiju i omogućiti više vremena za prikupljanje podataka.

Imajući u vidu društveni trend da se na situacioni i senzacionalistički način pristupa krovnoj temi nasilja, pa zatim i zatvorenost same LGBTQ zajednice, kao i ograničenost ovog istraživanja u smislu vremenskog okvira i raspoloživih resursa, na samom početku procesa prikupljanja podataka bilo je jasno da je nemoguće obuhvatiti svaki aspekt ove velike teme, te da će ova studija da ponudi prve uvide, mapira ključne polazne tačke i postane osnova za dalja istraživanja. Dodatno, bilo bi od značaja da je moguća uporedna analiza podataka dobijenih iz zajednice i od žena iz opšte populacije, u istoj starosnoj dobi, u potrazi za daljim polemisanjem o tome na koji način marginalne pozicije utiču na razumevanje i izloženost nasilju u partnerskom odnosu.

DODATAK UVODU

Mislim da je važno da se na samom početku da jedan kvalitativni osvrt u pravcu razumevanja teme, razlozima za učešće u istraživanju i neke od prvih asocijacija kada je reč o nasilju u lezbejskim partnerskim odnosima.

Ove odgovore je teško kvantifikovati i procentualno prikazati, korišćeni su da posluže kao ilustrativni primeri i da dodatno ozvuče mišljenja i iskustva ispitanica. Građa prikupljena tokom dubinskih intervjua obeležena je prvim slovom imena i godinama ispitanica, dok su izvodi iz otvorenih pitanja onlajn upitnika predstavljeni starosnom grupom.

Sagovornice dubinskih intervjua najčešće su se odlučivale da odvoje svoje vreme za ovo istraživanje jer su imale iskustvo nasilja u partnerskom odnosu (7/10) i zato što smatraju da je ovo „goruća tema, kojom se niko nije bavio“ (10/10). Važno je i naglasiti da svih sedam ispitanica koje su imale iskustvo nasilja u trenutku intervjua više nije u nasilnim odnosima; skoro nijedna, međutim, ne smatra da je dobila adekvatnu podršku, a najmanje dve govore o tome da i dalje trpe posledice tog odnosa i da razgovori sa prijateljima/cama nisu dovoljni. Ovo je zabrinjavajući podatak i svedoči o urgentnosti pružanja pravovremene, afirmativne podrške za žene sa iskustvom nasilja u partnerskim odnosima. Dodatno, ispitanice zaključuju da bi bilo nemoguće da učestvuju u ovakvim aktivnostima sa pozicije nekoga ko i dalje trpi nasilje, jer „sećajući se sebe, verovatno ne bih razumela šta me pitaš i mislila bih da to uopšte nije moj slučaj“ (A, 37).

Zahvaljujemo se svim učesnicama na hrabrosti, spremnosti da progovore i prepoznaju napore da se na osnovu njihovih iskustava kreiraju programi koji mogu da posluže i podrže druge pripadnice zajednice koje se nalaze u sličnim situacijama.

Važno mi je bilo da podelim svoje iskustvo. Možda nekome pomogne da na vreme prepozna opasnu situaciju. N, 25

Treba više razgovarati o nasilju u istopolnim vezama; kada sam stupila u prethodnu vezu (koja se kasnije ispostavila kao vrlo nasilna), nisam znala da postoje bilo kakvi resursi za pomoć, i osećala sam se kao da je to stvar koju moram sam da rešim.

X, 18-30

O ovome mora jako glasno da se govori jer je neverovatno koliko žene ne vide da je nasilje nasilje, samo zato što nije fizičko. X, 18-30

Svih deset dubinskih intervjuja je počelo razmenom o prvim asocijacijama na temu nasilja. 9/10 se odnose na psihološko nasilje.

Prva asocijacija? Manipulacija i kontrola. A, 37

Definitivno psihološko nasilje. Lakše bi mi bilo da me je tukla. K, 33

Toksični odnos i mnogo, mnogo gaslighting-a. N, 20

Iz otvorenih pitanja i komentara iz upitnika vidimo i da se nameću teme iz oblasti mentalnog zdravlja i to ne samo kao jedan od faktora koji utiče na otežani izlazak iz nasilnog odnosa, nego i naslovljavanja te teme iz edukativne i stručne perspektive.

Ne priča se dovoljno o važnosti emotivnih manipulacija. X, 18-30

Dosta gej ljudi treba da ide na terapije jer su proživeli razne vrste nasilja od okruženja, i to reflektuju kasnije na partnera. X, 18-30

Neko može da nas zlostavlja, a da mi to ni ne shvatimo odmah :/. Z, manje od 18

Naslušala sam se horor priča svojih prijatelja koji su imali iskustva sa homofobičnim i mizognim psihologozima i terapeutima, i apsolutno ne želim da prolazim kroz to. Y, 31-40

INFORMISANOST I PERCEPCIJA NASILJA

Skoro sve ispitanice veruju da nasilje u istopolnim partnerskim odnosima postoji (96%), što je ključan preduslov za dalje bavljenje ovom temom. Takođe, skoro sve, ali u nešto manjem procentu - oko 90% - smatraju da bi bile u mogućnosti da prepoznaaju nasilje u partnerskom odnosu kada bi ga same doživele, ili kada bi bliska osoba sa njima podelila takvo iskustvo.

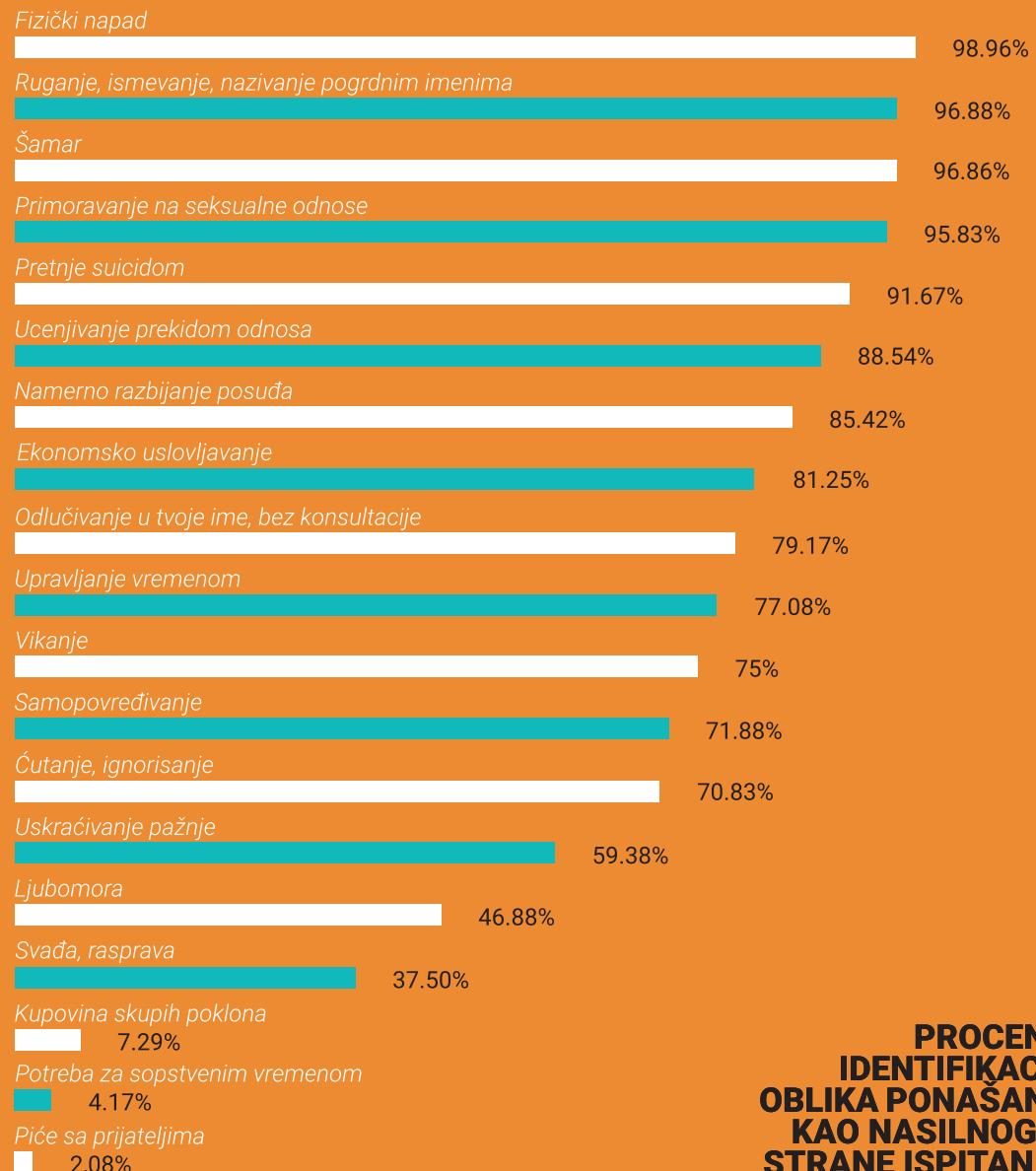
Gotovo da uopšte nije bilo sumnje kakvi će se odgovori dobiti na ova dva pitanja – prepostavlja se da je nasilje u (istopolnim) partnerskim odnosima još jedna često negativno populizovana društvena tema o kojoj se, naizgled, sve zna i, rečima jedne od učesnica dubinskih intervjuja: „Svi smo eksperti za tu temu, i svakako da je to nešto što nama lično nikako ne može da se dogodi“ (Z, 27).

Međutim, kako je suština ovog istraživanja da se prodre dublje u načine kako se razumeju fenomen nasilja i različiti modeli ponašanja u partnerskim odnosima, raščlanjivanje opšteg pitanja i zalaženje u detalje će ponuditi možda nešto drugačije odgovore.

Više od polovine ispitanica ne misli da se o nasilju u istopolnim partnerskim odnosima govori dovoljno i ne zna gde bi mogle da nađu adekvatne informacije na ovu temu, dok 46% razgovara o tome samo u krugovima bliskih ljudi, ali ujedno potvrđuje nedostatak resursa za pravilno razumevanje i interakciju. U tom smislu, moguće je postaviti pitanje kako se o fenomenu, oblicima i posledicama nasilja uopšte govori i kako bi ispitanice nedvosmisleno mogle da prepoznaaju nasilne obrasce u svojim ili odnosima svojih prijatelja/ica.

Ispitanicama je predloženo nekoliko oblika ponašanja i bile su zamoljene da obeleže one koje smatraju da mogu da budu definisani kao nasilni. U tabeli koja sledi, odgovori su poređani po učestalosti prepoznavanja.

PONUĐENI OBLIK PONAŠANJA

Iako bi se moglo postaviti pitanje zašto neki od navedenih oblika ponašanja nisu stopostotno klasifikovani kao nasilje – fizički napad, šamar, primoravanje na seksualne odnose – veoma je dobro što se u tako velikoj meri prepoznaju.

U odnosu na predloženu tabelu postoje tri ključna uvida koja je potrebno dalje analizirati.

Zabrinjavajuće je što više od 20% ispitanica ne prepoznae upravljanje vremenom i odlučivanje bez konsultacije kao oblik nasilja, odnosno kao simptom kontrolišućeg odnosa. Ovaj podatak je u korelaciji sa približno jednakim procentom onih koji prepoznaju partnerku kao osobu koja donosi ključne odluke u njihovom odnosu, poput potrošnje novca, dinamike viđanja sa prijateljima, odlaska na odmor i vide sebe kao sledbenice tih odluka.

Učesnice dubinskih intervjuja često govore o ovakvim modelima ponašanja kao o „toksičnim“. Čini se da se ovaj termin ustalio, iako izostaje konsenzus oko njegovog značenja; često se izjednačava sa ljubomorom, a ponekad je zajednički imenitelj za sve nepoželjne oblike ponašanja u partnerskom odnosu. Adekvatna upotreba termina je, međutim, manje važna u odnosu na to da postoji primetna doza normalizacije odnosa koji sadrže elemente kontrole i to će biti naslovljavano u daljoj analizi.

U lezbejskim partnerstvima su u potpunosti normalizovani odnosi koji su toksični, u kojima postoji narušen odnos moći i u kojima je nasilje sastavni deo gotovo svakodnevnice. B,25

Interesantno je da skoro polovina ispitanica tako široko postavljenu „ljubomoru“ identificuje baš kao nasilje. Ne ulazeći detaljnije u psihološku pozadinu i socijalnu konstrukciju ljubomore, strahove i nesigurnosti koje su joj najčešće pozadina, čini se kao da ona po sebi nije nužno oblik nasilja, iako teško da može da joj se prepiše pozitivna konotacija. Ispitanice koje su učestvovali u dubinskim intervjuima, kao i one koje su odgovarale na otvorena pitanja, podjednako vide ljubomoru kao okidač za nepoželjna

ponašanja. Analizom dobijenih odgovora može se zaključiti da se pod „ljubomorom“ uglavnom podrazumevaju:

- Izlivi besa zbog prisustva neke osobe ili komunikacije sa nekim
- Pretnje upućene osobama izvan odnosa (uglavnom uvrede, a u pojedinim slučajevima i fizički napad)
- Ograničavanje vremena provedenog van zajedničkog prostora ili sa prijateljima/cama koji su definisani kao „problematični“
- Insistiranje na pristupu profilima na društvenim mrežama

U tom smislu, verovatno je da ispitanice vide ljubomoru kao razlog za uspostavljanje kontrole u odnosu i, ponekad, kao opravданje za nasilna ponašanja.

Ljubomorom su se pravdala uslovljavanja poznanstava. X, 18-30

Ljubomoranje, odnosno pravljenje scena čak i u javnosti, proveravanje društvenih mreža i telefona bez mog znanja i odobrenja... Y, 31-40

Bila je izrazito ljubomorna na sve moje prijateljice, jer ih je doživljavala kao pretnju. I stalno mi je govorila da ako mi ona bilo šta znači, ja treba da prestanem da se družim sa njima. G, 23

Pet od sedam ispitanica koje su imale iskustvo nasilja u partnerskom odnosu je svedočilo o tome da je ljubomora koja se pojavljivala odmah na početku odnosa bila percipirana kao *romantična*. To je za njih značilo da su njihove partnerke pokazivale zaljubljenost i apsolutno давање prioriteta njima i njihovom odnosu. Bivale su obasipane pažnjom, kontinuiranom komunikacijom, gestovima, poklonima.

Četiri od tih pet ispitanica je tokom razgovora zaključilo da, s obzirom da im odnosi u kojima su bile nisu jedini, je postojala doza „preterane intenzivnosti i investiranosti u odnos“ koju su okarakterisale kao *neobičnu, neprirodnu* ili *veštačku*. Sa druge strane, sve ispitanice su saglasne da postoji nevidljiva granica u kojoj izraz ljubomore i posesivnosti i čuvanja partnerke zapravo imponuje i jača samopouzdanje u trenutku kada je ono

narušeno iz različitih razloga koji nemaju direktnе veze sa partnerskim odnosom. I upravo je to zamajac na osnovu koga se kasnije ovaj vid odobravanja ljubomornih činova uspostavlja kao kontrola.

Često se susrećemo sa ljubomornim kontrolama. To je najčešći faktor koji utiče na nasilničko ponašanje, pre svega psihičko i manipulaciju. K,33

Preko 90% ispitanica vidi pretnje suicidom kao oblik manipulacije u odnosu, a samopovređivanje partnerke preko 70%. Važno je da se ovaj podatak podrobnije ispita, i u smislu emotivnog uslovljavanja i u smislu brige o mentalnom zdravlju, posebno kod mlađe populacije. Evidentno je da se i namerno nanošenje telesnih povreda i pretnje suicidom koriste kao metode ucenjivanja, sa kojima ispitanice često nisu umele da izađu na kraj, postave granicu i odgovore na način adekvatan da zaštite sebe i partnerke od ovakvog obila ponašanja.

Pobeđivala je svaki put kad bi uzela neki predmet, nož ili slično, i pretila da će da se iseče jer više ne zna kako drugačije da mi objasni. A, 37

To mi je bilo najstrašnije, što sam mislila da se povređuje jer ne želim da popustim. Y, 31-40

Međutim, vrlo je verovatno da se samopovređivanje i pretnje suicidom ne javljaju isključivo kao metod manipulacije, već da mogu da budu simptomi narušenog mentalnog zdravlja, koji nemaju veze sa partnerskim odnosom, i poziv u pomoć. Posebno u odnosima u kojima postoje drugi elementi nasilnog ponašanja, veoma je teško i, za onog ko je direktno upletен u dešavanja skoro nemoguće, da se razluči između ove dve opcije, ukoliko su one uopšte međusobno isključive. Upravo zbog toga, kao i zbog rasprostranjene ideje o nedostatku adekvatne podrške u zajednici, značajno bi bilo da se usmere dodatni napor u pravcu omasovljenja i dostupnosti specifičnih, afirmativnih usluga iz oblasti mentalnog zdravlja i odgovora na nasilje u istopolnim partnerskim odnosima.

PERSPEKTIVA PARTNERSKIH ODNOSA

Jedan segment ovog istraživanja bio je posvećen potrazi za odgovorima o opštoj percepciji partnerskih odnosa i osećaja bezbednosti i poverenja, fokusiranosti na odnos i mreži podrške izvan njega, granicama i viđenju sebe u odnosu na partnerku, kao i detektovanju nekih od obrazaca kontrolišućeg ponašanja i nasilja. Ovaj aspekt je bio značajan kako bi se dodatno ispitivali odnosi moći i razumevanje dinamike zajednica koji nedvosmisleno upućuju na neželjena ponašanja ili bi mogli da sadrže potencijal za uspostavljanje nasilnih modela.

Već kod grupe pitanja koje se odnose na uopštenu percepciju partnerskog odnosa javljaju se protivrečne tvrdnje.

Preko 80% ispitanica tvrdi da se oseća bezbedno u svom partnerskom odnosu, što se čini ohrabrujućim podatkom. Međutim, preko 35% kompletног uzorka i preko 40% onih koje su rekle da se osećaju bezbedno smatra da nema slobodu da kaže svojoj partnerki sve što misli, ne plašeći se svađa ili drugih posledica. Takođe, blizu 20% je navelo da može da se seti najmanje jedne situacije u kojoj se nisu osećale bezbednima u odnosu. Kada im je ponuђena mogućnost da generalno ocene zadovoljstvo svojim partnerskim odnosom, čak blizu polovine ispitanica je dalo najniže ocene. Oko dve trećine ove grupe živi sa svojim partnerkama, a nešto malo manje od 40% (od pomenute 2/3) ima ograničena sredstava za samostalan život i bar delimično se nalazi u poziciji ekonomске zavisnosti.

Nameće se pitanje na koji način se razume ideja o bezbednosti i podršci u okviru odnosa, ukoliko postoji strah od iskazivanja stavova i postavljanja granica, odnosno na koji način ispitanice vide idealne veze u kojima bi mogle da budu ispunjene i sigurne.

Nešto malo više od 40% učesnica istraživanja naglašava da uglavnom nastoji da gotovo svoje slobodno vreme provodi sa svojim partnerkama. Svakako da je važno napomenuti da investiranje slobodnog vremena u odnos, posebno na njegovom početku,

nije samo po sebi nepoželjno, ne predstavlja negativan signal, niti je praksa koja nužno vodi ka uspostavljanju i ustaljivanju nasilnih oblika ponašanja. Preko 85% ispitanica kaže da se samostalno viđa sa svojim dragim ljudima, a preko 70% da vreme posvećuje hobijima i drugim aktivnostima koji ne uključuju nužno njihove partnerke; ovi rezultati nisu u korelaciji sa podacima o kojima će biti reči u nastavku, preklapanja su značajna i nameće se tema načina na koji se odgovaralo na postavljena pitanja, odnosno da li je navedeno stanje realno ili željeno, za šta nema dovoljno podataka u ovoj fazi istraživanja.

Polovina od pomenutih 40%, kao i oko 30% na nivou komplettnog uzorka izjavilo je da se mnogo ređe viđa sa bliskim osobama (priateljima/cama, članovima/cama porodice), jer ih njihove partnerke „ne odobravaju“. Partnerke uglavnom izbegavaju i direktni kontakt sa njima, a budući da se insistira na zajedničkom provođenju slobodnog vremena, drastično se smanjuje intenzitet viđanja i/ili komunikacije sa ljudima izvan partnerskog odnosa. Ova praksa se direktno odražava na potvrđivanje usmerenosti uglavnom ili isključivo na partnerski odnos, aktivnosti i prakse unutar njega (i, često, samo partnerkine bliske krugove), isključivanje iz drugih, poznatih društvenih tokova i davanje prednosti partnerskom odnosu u odnosu na sve ostale.

Nije to odmah dramatično. Posredi je bila sitna razgradnja većine mojih prijateljstava – ili nisu dovoljno dobri za mene, ili mi stalno iznosi argumente kako me oni, zapravo, koriste. K, 33

Sve manje i manje sam se družila i viđala sa ljudima, jer sam znala da će to uvek da bude problem u našem odnosu. T, 28

Kada sam otišla da se vidim sa drugaricom, nastao je jako veliki haos, jer joj se nisam javila trideset minuta. Vređala me je danima posle. G, 23

Tako, preko 40% ispitanica tvrdi da je u stanju emotivne zavisnosti od svojih partnerki (od čega više od 65% u odnosima u kojima je bilo iskustava nasilja); svakako da bi ovde bilo značajno podrobnije ispitati razumevanje emotivne zavisnosti, ali s obzirom da je akcenat bio na ličnoj percepciji, tvrdnja predstavlja značajan podatak u smislu razumevanja dinamike odnosa. Dodatno, preko 60% onih koje su odgovorile na onlajn

upitnik tvrdi da su im partnerke najvažnije osobe u životu, a polovina od ovog broja smatra da bi bile potpuno same na svetu, kada ne bi bile u partnerskom odnosu, bez obzira na njegovu (nasilnu) prirodu.

Kvalitativni podaci dalje sugeriju na to da postoji tendencija apsolutnog preplitanja života dve osobe u odnosu, izostanka postavljanja granica i zadržavanja autentičnosti. Ovoj tvrdnji u prilog govori i činjenica da je preko 60% ispitanica izjavilo da baš sve deli sa svojim partnerkama, odnosno da nema ničega što zadržavaju za sebe, bez obzira da li su u pitanju teme koje se tiču njih lično, poslovnog ili nekog drugog konteksta izvan partnerskog odnosa. Na ovom mestu je bitno i pomenuti da oko 30% ispitanica svesno menja svoja ponašanja i navike kako bi se prilagodile svojim partnerkama, iako se ne bi saglasile da im se te promene nužno dopadaju.

Posebno je zanimljivo kada se prethodnim uvidima priroda i činjenica da malo preko 30% ispitanica ima potrebu da bude „tiha i neprimetna“ u prisustvu svojih partnerki, odnosno da na određeni način zauzda i promeni svoje ponašanje i impulse, najčešće kako bi se predupredile konfliktne situacije.

Ja sam shvatila da sam skoro prestala da postojim u prisustvu svoje devojke. X, 18-30

Nisam više mogla da se prepoznam. B, 22

Sve sam preispitivala, sve. Ni u šta više što ima veze sa mnom nisam bila sigurna. D, 55

Namerno me je ignorisala i krivila za svoje mentalne probleme dok smo bile zajedno, Y, 31-40

Zabrinjavajuće je da preko 40% učesnica istraživanja prepoznaje učestale postupke svojih partnerki koji kao posledicu imaju izazivanje osećaja manje vrednosti. Oni se uglavnom odnose na vređanje na osnovu stavova, fizičkog izgleda ili mogućnosti ostvarivanja potencijala i javljaju se u periodu odnosa u kome su ustaljeni neki od modela nasilnog ponašanja. Stvaranje utiska o manjoj vrednosti je često kontinuirano, u početku skoro nevidljivo, značajno utiče na sliku o sebi i ideju o postojanju perspektive izvan

konkretnog odnosa. Ispitanice vide ovakve postupke kao oružje koje, iako ih čini da se osećaju loše, im zapravo šalje poruku o tome da ne treba ni da pomišljaju o izlasku iz odnosa.

Sve što je moje nije bilo dovoljno bitno ili dovoljno vredno. Y, 31-40

Vređala me je često pred svojim prijateljima, čak su joj i oni govorili da se ne ophodi lepo prema meni. N, 25

Samo su njene emocije i mišljenje bili važni, ja nikada nisam bila dovoljno dobra. A, 37

Prošla sam emotivnu torturu, konstantno ponižavanje mojih emocija, i traženje da ih izmenim, a bolovala sam od depresije u tom periodu. Y, 30-41

Preko 50% ispitanica, bez obzira na prirodu odnosa u kome su se nalazile ili u kome su trenutno, čvrsto veruje da bi, iz ljubavi, sve oprostilo svojim partnerkama. Približno 30%, od čega je preklapanje sa prethodnom tvrdnjom malo više od jedne trećine, ponekad razmišlja o tome da ostaje u zajednici zato što ne vidi drugi izlaz ili drugu mogućnost za sebe. Na osnovu dostupnih podataka, moguće je zaključiti da oko trećine uzorka nema jasnu predstavu o tome kako treba da izgleda podržavajući, otvoren, bezbedan odnos u kome postoji međusobno poštovanje i sloboda da se komuniciraju potrebe i granice. To su dominantno primeri veza u kojima najčešće dolazi do psihološkog, ali i fizičkog i seksualnog nasilja.

ISKUSTVA NASILJA U LEZBEJSKIM PARTNERSKIM ODNOSIMA

Preko 60% ispitanica je doživelo neki oblik nasilja u lezbejskom partnerskom odnosu, a blizu 10% nije u stanju da oceni da li se tako nešto desilo. To znači da je **češće nego svaka druga žena** koja stupa u emotivne, romantične i/ili seksualne odnose sa ženama imala bar jedno iskustvo nasilja. **Blizu 50%** ispitanica zna da je bar jedna njihova prijateljica doživela nasilje u istopolnom odnosu.

FIZIČKO NASILJE

Približno 20% ispitanica je izjavilo da je bilo izloženo fizičkom nasilju. U otvorenim pitanjima, manje ili više detaljno, o njemu svedoči **50%** onih koje su ponudile ovakve odgovore (48/96). **Četiri od deset** učesnica dubinskih intervjuja je otvoreno govorilo o fizičkom nasilju koje su doživele tokom svojih veza i njegovim posledicama.

Do fizičkog nasilja je uglavnom dolazilo u partnerskim odnosima koji su trajali između jedne i pet godina. Za mnoge ispitanice, ovo nije bila situacija koja se dogodila jednom. Većina ispitanica koja je govorila o fizičkom nasilju je ostajala u odnosu i nakon prvog takvog događaja. Čini se kao da je udaranje otvorenom šakom po licu najzastupljeniji oblik fizičkog nasilja.

Volela je da me udara po različitim delovima tela, kao u šali, ali je to za mene bilo izuzetno bolno i ona je to znala. T, 28

Šamarala bi me bez reči svaki put kad zakasnim. I svaki put sam znala šta me čeka. Dešavalo se da se rasplačem ispred vrata i onda se ona obraduje i dobijem još više šamara. B, 22

Davljena sam u toku svađe, ne znam koliko je trajalo, između 10 sekundi i možda pola minuta, imala sam osećaj izmeštanja iz sopstvenog tela. X, 18-30

Šamaranje, davljenje, gađanje predmetima, razbijanje predmeta generalno. Y, 31-40

Iako se prepostavlja da se nasilje, posebno fizičko, javlja između dve osobe kada postoji jasan disbalans moći i da je uvek jedna osoba u paru koja trpi fizičko nasilje, uočljivo je da to nije uvek slučaj. Tako, ispitanice dele primere i sećanja na situacije u kojima se „potuku“ ili „razmene udarce“. Ovakvi primeri jesu ređi u odnosu na prethodne, ali to što na osnovu ovih iskustava nije moguće da se utvrди „jedan krivac“ ne umanjuje činjenicu problematičnog partnerskog odnosa u kome se dešava nasilje. Nema dovoljno podataka o ovakvim situacijama niti se može sa sigurnošću reći da su one specifične, isključive za istopolne odnose, ukoliko se uopšte traga za takvom vrstom specifičnosti, ali svakako predstavlja jedan od fenomena koji bi imalo smisla dodatno istražiti.

Dešavalo se sa bivšom partnerkom u manjim raspravama da se udaramo iako tad na to nisam gledala kao ni na šta strašno. X, 18-30

Ponekad smo se šamarale „iz šale“. Z, manje od 18

Ja je čupam, ona me grebe do krvi. Ili obrnuto. G, 23

Ne postoji na sve slučajeve primenljiv obrazac kako dolazi do fizičkog nasilja, niti kako se za njega u okviru odnosa traži opravdanje. Međutim, ono što jeste vredno

zapažanja je činjenica da, upitane da li bi preispitale svoje ponašanje ukoliko bi njihova partnerka bila gruba prema njima, blizu 20% ispitanica je sasvim sigurno da bi to bio slučaj. Dodatnih više od 30% je izjavilo da nije sigurno. Osobe koje su na ovaj način odgovorile na ovo pitanje su takođe u velikoj meri i ispitanice koje su prijavile da su bile izložene bar jednom obliku nasilja u partnerskom odnosu. Ovakav odgovor sugerije da bi žrtve krivicu potražile u svojim popstupcima, a ne u nasilničkom ponašanju, što je zabrinjavajući podatak i može dalje da govori u prilog razlozima zbog kojih se teško izlazi iz kontrolišućih i nasilnih odnosa, kao i u kojoj meri se ovakve situacije (ne) prijavljuju.

Takođe, blizu 50% ispitanica veruje da voljena osoba ne može da bude gruba/nasilna prema njima. Zajedno sa još oko 20% onih koji nisu sigurni kako da odgovore na ovo pitanje, postavlja se pitanje da li se situacije nasilja tumače baš tako, situaciono, i na koji način se nalaze izgovori ili opravdanja za ovakve postupke.

SEKSUALNO NASILJE

Oko 30% ispitanica je bar jednom bilo izloženo neželjenom seksualnom činu u toku partnerskog odnosa, najčešće pod pretnjom njegovog prestanka. **Oko 10%** žena je u otvorenim pitanjima podelilo iskustva seksualnog nasilja. **Dve od deset** učesnica dubinskih intervjuja su svedočile o silovanju u toku veze, od čega je kod jedne to bila situacija koja se ponavljala.

Histerisala je zato što sam odbila seksualni odnos i onda me je primorala.

Silovana sam od strane svoje partnerke.

Primoravala me je na seksualni odnos putem emotivne ucene.

Inicirala je seksualni odnos kad nisam bila trezna.

Kada ne bih želela seks, ona bi insistirala i uslovjavala me. Tokom samog seksa, koji nisam želela, je bila izuzetno gruba, što takođe nisam želela.

Rekla je da moram tako da joj dokažem da je nisam prevarila. Ne mogu da kažem da sam pristala, ali se jeste desilo.

Oko 30% ispitanica koje prepoznaju svoj odnos kao bezbedan ($> 80\%$) i dodatnih 30% na nivou celog uzroka se ne osećaju bezbedno i slobodno da komuniciraju svoje granice u vezi sa stupanjem u seksualne odnose sa svojim partnerkama, što implicira da oko 60% žena u lezbejskim zajednicama tokom seksualnih odnosa (često ili ponekad) radi nešto što ne želi.

Stegje jasnih komuniciranja potreba i preferencija u seksualnom smislu, uključujući i ideju o pristanku na seksualni odnos u vezama, su tema kojoj je potrebno posvetiti posebnu pažnju. Tek malo manje od polovine onih koje prelaze sopstvene granice upuštajući se u seksualne odnose sa svojim partnerkama razmišlja o ovakovom ponašanju kao o vidu seksualnog nasilja, što znači da postoji izazov u pogledu svesti o tome koji su sve mogući oblici ovog vida nasilja u partnerskim odnosima.

PSIHOLOŠKO NASILJE

Tema psihološkog nasilja u partnerskim odnosima je po sebi veoma slojevita i mogla bi da bude predmet posebnog istraživanja. Ono je često teško uhvatljivo, podmuklo i potrebni su vreme i različiti aspekti podrške kako bi se ono prepoznalo kao takvo. U kontekstu ovog istraživanja, bilo je važno da se odrede neki od najučestalijih oblika psihološkog nasilja koji su prisutni u lezbejskim zajednicama: sluđivanje, verbalno zlostavljanje, emotivno uslovljavanje i pretnje nasiljem, suicidom (uključujući i samopovređivanje) i autovanjem.

Elementi nipodaštavanja i očigledni primeri narušene dinamike moći u odnosu vidljivi su u iskustvima oko 30% ispitanica koje su se našle u situacijama u kojima su ih partnerke namerno ismevale pred drugima, kao i skoro jednakom procentu onih koje tvrde da su njihove partnerke često radile stvari koje im se uopšte ne dopadaju, govoreći im da je to za njihovo dobro. U prethodnom primeru, kada bi bile konfrontirane, glavni protivargumenti partnerki su bile tvrdnje poput: „nisi dobro razumela šta se dešava“, „to je šala“, „ja tako razgovaram sa prijateljima“ i slično. I u jednoj i u drugoj situaciji, ovakvo ponašanje direktno utiče na rasuđivanje i ima elemente sluđivanja o kome su ispitanice često govorile i tokom dubinskih intervjeta.

*Vređala me je otvoreno, a onda mi govorila da sam luda što sam se potresla. X, 18-30
Uvek se svodilo sve na – preuveličavaš. Z, 27*

„Da li stvarno misliš da bih te ja namerno povredila, a volim te?!” – koliko sam samo puta čula tu rečenicu nakon groznih stvari koje mi je prieđivala. N, 20

Dominantno je bilo direktno vređanje - ne izgledaš dovoljno dobro, kako si se to obukla, kako se to ponašaš. Kad god bih izrazila svoje mišljenje, uvek bih bila napadana i vređana, ukoliko nam se stavovi ne slažu. T, 28

Podaci govore čvrsto u prilog normalizaciji kontrolišućih oblika ponašanja unutar lezbejskih partnerskih odnosa, uglavnom u pogledu pristupa i mogućnosti provere mobilnih telefona i različitih vidova elektronske komunikacije. Iako se čini da je moguće pronaći jedinstveni obrazac po kome se oni javljaju, izostaju nedvosmisleni zaključci. Preko 20% ispitanica je reklo da njihove partnerke insistiraju na tome da im se omogući neometani uvid u profile na društvenim mrežama i aplikacije koje se koriste za komunikaciju; 80% od pomenutog procenta je prijavilo neki oblik nasilja u partnerskom odnosu. Sa druge strane, nešto preko 8% učesnica istraživanja je podelilo da je njima važno da mogu u svakom trenutku da pristupe partnerkinim sadržajima na društvenim mrežama; skoro sve ove ispitanice su podelile da su bile izložene partnerskom nasilju. Upoređujući ova

dva podatka, zanimljivo je da su zahtevi za pristupom i nadgledanjem društvenih mreža obostrani, iako je očigledno i da u većem procentu oni dolaze samo sa jedne strane. Sve učesnice dubinskih intervjuja koje su imale iskustvo nasilja u lezbejskom partnerskom odnosu su potvrdile da su se nasilne situacije često dešavale podstaknute analizom sadržaja poruka razmenjenih na mrežama za komunikaciju, koje su izazvale sumnju i ljubomoru partnerki.

Ako ništa ne kriješ, što mi ne daš šifru. Ako igraš na kartu privatnosti, ti sigurno nešto kriješ. Z, 27

Tražila je pristup svim mojim društvenim mrežama i zahtevala da joj skrinšotujem prepiske. K, 33

Stalno sam morala da joj dajem telefon na uvid, kad bi to zatražila i da objašnjavam i pravdam se za dopisivanja sa drugaricama. M, 25

Blizu **jedne četvrtine** ispitanica svedoči o namernom razbijanju posuđa kao o načinu naglašavanja argumentacije tokom rasprava. Iako je bilo primećeno da se ovakvi postupci čine u trenutku kada jedna od strana ima osećaj da nema dovoljno moći ili kontrole, te da će *izgubiti u svađi*, oni su služili da se izazove strah, osećaj bespomoćnosti, povlačenje i da se nasilno prekine svaka dalja rasprava.

Blizu 50% učesnica istraživanja smatra da sa svojim partnerkama ima značajno više nesuglasica i rasprava od drugih parova. Čak oko 40% prijavljuje da se ponekad dešava da partnerke viču na njih bez razloga, dok podjednak procenat kaže da im partnerke često priređuju „tretman čutanjem“, odnosno da ih ignorisu i izbegavaju komunikaciju. Percepcija učestalosti svađa je umnogome subjektivna, međutim, visok procenat aktivne i pasivne agresije ukazuje na trend neadekvatne komunikacije i odsustva jasnog izražavanja argumentacije, potreba i emocija. Sama po sebi, ova činjenica ne mora nužno da implicira dalji razvoj nasilnih oblika ponašanja, ali, u zavisnosti od učestalosti, može da bude signal neuravnoteženog odnosa.

Upućivanje pretnji je veoma učestalo u lezbejskim partnerskim odnosima. One se mogu svrstati u nekoliko kategorija koje će biti detaljnije analizirane.

1. Pretnje fizičkim ili seksualnim nasiljem upućenim partnerki

Upućene direktno, verbalnim putem ili posredstvom kanala komunikacije na društvenim mrežama, njihov cilj je da izazovu strah i potvrde kontrolu i dominaciju u odnosu. Ispitanice svedoče da su ovakve direktnе pretnje nasiljem uglavnom retke i da se javljaju u afektu, i obično nakon što je u odnosu već, najmanje jednom, došlo do fizičkog ili seksualnog nasilja. U tom smislu, one se mogu tumačiti kao upozorenje koje bi trebalo da posluži kao osnova za modifikaciju ponašanja.

„Nemoj da me teraš da ponavljam ono od prošle nedelje,” rekla mi je, dobro znam na šta je mislila, i otkazala sam sve svoje planove da bismo ostatak večeri sedele u tišini. A, 37

Pretila je da će da me povredi fizički ako ne bude po njenom. D, 55

Opisivala mi je moguće napade. X, 18-30

2. Pretnje fizičkim nasiljem upućenim osobama iz okruženja

Ispitanice su uglavnom govorile o ovakvim pretnjama upućenim prijateljima/cama ili članovima/cama porodice koje su bile najprisutnije u fazama raskidanja. Retko su pretnje bile upućivane direktno, već je to uglavnom bilo komunicirano partnerkama. Ovakve pretnje je trebalo da rezultiraju prekidom separacije i ponovnim uspostavljanjem partnerskog odnosa. Druga motivacija je i želja da se prekinu komunikacija i interakcija sa osobama koje su predmet ljubomore i percipirane kao pretnja za vezu.

Pretila je devojci moje prijateljice - ona nikada više ne sme da bude blizu nas, jer će u suprotnom da je prebije i slično. Navodila je da ima pristup oružju. K, 33

Nikad nije meni direktno pretila, ali je stalno pominjala druge, meni bliske ljudе. Ona ne želi da se to desi, ali to (povređivanje) navodi kao jedan od mogućih ishoda. N, 23

Opisivala mi je do detalja kako će da usmrti svoju majku, za šta sam ponovo ja kriva. A, 37

Psovanje, pljuvanje u lice, nasrtanje na moje prijatelje pri čemu sam pozvala policiju. X, 18-30

3. Pretnje suicidom ili samopovređivanjem

Ispitanice su delile informacije o tome kako su bile svesne autodestruktivnih ponašanja svojih partnerki – preterano uživanje alkohola, narkomanija, nanošenje fizičkih povreda – koja su bila „starija“ od partnerskog odnosa i koje bi se intenzivirale u trenucima kada je bilo potrebno da se ovakva ponašanja, ili pretnje da će se ona ponoviti, bila korišćena kao osnova za iznuđivanje nekih postupaka, kao što su odustanak od raskida, odlaganje samostalnog izlaženja sa prijateljima/cama, ili prestanak rasprave.

Pretila je suicidom, udarala šakama o tvrde površine i krvarila, navodno zbog mog ponašanja. X, 18-30

Manipulisala je, samopovređivala se, pretila raskidom i suicidom. Y, 31-40

Bivša devojka mi je pretila samoubistvom kada sam rekla da hoću da raskinem. Y, 31-40

Pretila mi je suicidom i slala fotografije isečenih vena. X, 18-30

Ona je u prošlosti koristila narkotike. Kada više ne bi imala argumenata u raspravi, onda bi mi govorila da će sada zbog mene da se vrati na stari put i mene je to jako plašilo jer nisam htela da budem odgovorna za njeno loše stanje, uvek je tako pobedjivala. T, 28

Posebno problematično je što se ovakvo ponašanje koristi kako bi se izazvao osećaj krivice. U ovakvim situacijama partnerke su sklone da zanemare svoje granice u potrazi za najefikasnijim načinima da što pre smire situaciju, samo da ne bi došlo do dalje eskalacije. Često su pretnje suicidom ili samopovređivanje i to takvo da se dešava na očigled partnerke, nažalost, veoma efikasne manipulativne metode. Interesantno je i da se, osim kada se koriste u odsustvu argumentacije, uglavnom javljaju tokom procesa separacije, ili nakon prestanka odnosa.

4. Pretnje autovanjem

Autovanje je veoma važna tema u životu svake LGBTQ osobe i svako bi trebalo da može za sebe da odlučuje da li, kome, kada i na koji način će govoriti o tom delu svog identiteta. Kvalitativni aspekt istraživanja je osvetlio veoma uznemirujuću temu koja se tiče pretnji autovanjem. Ovakve situacije se najčešće dešavaju u odnosima u kojima jedna od partnerki nije otvorena u vezi sa svojom seksualnom orijentacijom i/ili rodnim identitetom, druga partnerka svesno zloupotrebljava disbalans moći i preti se „otkrivanjem“ identiteta, veze i/ili zajedničkog života mahom porodici, ali i u poslovnom okruženju. Pretnje autovanjem percipiraju se kao pretnje po urušavanje sveta kakav se poznaje, izmeštanje iz sigurne zone i izlaganje potencijalnim diskriminatornim postupcima, ekonomskom, seksualnom, psihološkom i fizičkom nasilju koji mogu da se jave kao posledica ovakvog čina. Osim toga, nevoljno autovanje podrazumeva apsolutno oduzimanje autonomije osobe i mogućnosti njenog samostalnog odlučivanja o sopstvenom životu.

Ispitanice su delile da su se ovakve pretnje dešavale kao jedna od poslednjih faza i poslednjih poteza koje su njihove partnerke preuzimale kako bi ojačale i zadržale kontrolu nad njima. I to je, u većini slučajeva, bilo veoma uspešno.

Fizičko nasilje je manje strašno od ucenjivanja autovanjem. Jer se tada ceo život urušava i to je veliki udarac. Zbog sramote, zbog osude sredine, straha od gubitka posla, prijatelja, gubitka svega. To je egzistencijalna pretnja. A, 37

Kada ne bih htela da na nešto pristanem, ili kada ne bi mogla da pobedi u raspravi, pretila je da će sve da ispriča mojim roditeljima. G, 23

Bila sam spremna na sve, samo da ne uključi moju mamu. N, 20

Dok smo raskidale, a ona to nije želela, pripremila je imejl sa našim fotografijama i pretila da će, ako je ostavim, da pošalje mojim kolegama. D, 55

Ona mi je pretila i autovanjem tako da sam ostala u takvom odnosu nekoliko meseci samo da nešto ne bi došlo do roditelja. X, 18-30

Napala me je verbalno da sam ja kriva za sve i ucenjivala preteći da će da pozove moje roditelje koji ne znaju da sam bi, da im sve ispriča. X, 18-30

Mogućnost upućivanja ovakvih pretnji uslovljena je generalnom socijalnom distancicom koja postoji prema LGBTIQ zajednici u društvu, predrasudama, stigmom i svesti o mogućim negativnim posledicama ovakvog čina. Osim neupitnog insistiranja na tome da svako mora da zadrži pravo odlučivanja o sopstvenom autovanju, svedočenja o percepciji pretnji autovanjem su jasan pokazatelj da je neophodno još mnogo rada na stvaranju okruženja u kome otvoreno komuniciranje seksualne orijentacije, rodnog identiteta, izbora partnera/ke neće biti „problematično“ i voditi ka potencijalnim opasnostima po život i kvalitet života.

5. Pretnje raskidom

Češće nego svaka druga ispitanica su imale iskustva u kojima su im partnerke pretile raskidom ili odlaskom iz zajedničkog prostora, što ujedno predstavlja i najčešće upućivani oblik pretnji u lezbejskom partnerskom odnosu. Dostupni podaci govore u prilog tome da su, ponekad, te pretnje skoro uzgredne i da izostaje stvarna namera raskida. Bez obzira na namenu i potencijal njenog ostvarivanja, u slučajevima kada su pretnje raskidom kontinuirane, one predstavljaju vid ucene i rezultiraju time da su osobe u vezi veoma često na oprezu, preterano vode računa o svojim postupcima i načinu komunikacije i ostaju u podređenom položaju u odnosu na stranu koja ove pretnje upućuje. Imajući u vidu i veoma veliki procenat onih ispitanica koje na jedan ili drugi način insistiraju na partnerskom odnosu i ostajanju u njemu (po svaku cenu) – 60% kaže da su im partnerke najvažnije osobe u životu, 50% da bi bile potpuno same na svetu kada ne bi bile u partnerskom odnosu, skoro polovina nije htela da preduzme ništa zbog preživljenog nasilja jer nije želela da prekine partnerski odnos – može se zaključiti da su pretnje raskidom veoma učinkovite i da se direktno narušavaju dinamiku odnosa, egalitarne pozicije i mogućnost jačanja daljih mehanizama kontrole.

Prekidi i raskidi su učestali - raskidanje je ulog održanja odnosa i kontrole. X, 18-30

Pretnje kompletног odlaska iz mog života, samopovređivanje. Y, 31-40

Da bih imala lepih 5 minuta s njom bilo je potrebno 4 sata svađe i vrištanja i pretnje odlaskom s njene strane. N, 20

Nije želela da razgovara sa mnom, spuštala mi je slušalicu, pretila raskidom. X, 18-30

CIKLUSI NASILJA

Tokom razgovora sa ženama koje su imale iskustvo partnerskog nasilja, uočljivo je da sve one svedoče o tome da postoje ciklusi koji se smenjuju gotovo po pravilu po redu, bez obzira na dužinu trajanja odnosa i dužinu trajanja svakog pojedinačnog ciklusa.

Početak odnosa je po pravilu veoma intenzivan i podrazumeva absolutnu posvećenost obe partnerke, skoro neprestanu komunikaciju i upoznavanje u najboljem svetlu. Značajno je što ispitanice uglavnom (8/10, a takođe i značajan broj njih koje su opisno podelile svoja iskustva u upitniku) prepoznaju da su u taj odnos ušle u situacijama kada im je samopouzdanje bilo poljuljano ili kada su druge okolnosti uticale na njihovo mentalno zdravlje – smrt ili bolest bliskog člana/ice porodice, preseljenje u drugi grad, gubitak posla, turbulentni prestanak prethodnog značajnog odnosa.

Nisam imala nikoga, osećala sam se kao da sam sama na svetu, a onda se pojavila ona. N, 25

Izgledalo je kao da mi stvari konačno kreću na bolje kad sam je upoznala. B, 22

Mislila sam da sam zbog nje bolje. T, 28

Govorila mi je da sam najbolja na svetu, a moje samopouzdanje je u tom periodu bilo jako nisko, tako da mi je prijalo da to čujem. N, 25

Zatim sledi period koji ispitanice opisuju kao testiranje granica. Tokom ovog ciklusa se intenzivira upoznavanje sa prijateljima/cama ili članovima/cama porodice i često partnerke uglavnom negoduju. Ispitanice dele da najčešće nisu bile svesne da, ponukane konstantnim komentarima svojih partnerki, počinju da preispituju svoje druge bliske odnose i da se udaljavaju od ljudi.

Odjednom su svi prijatelji problem. Posebno žene. Z, 27

Ubedila me je da ju je moja najbolja drugarica vređala, što se kasnije ispostavilo kao laž. N, 20

Nakon možda mesec dana veze me je posvađala me je sa sestrom, tako što je spletkarila i podmetnula mi neke poruke. M, 25

Kada je shvatila da sam počela intenzivnije da se viđam sa prijateljima, namerno me je zarazila kovidom da bi ograničila moje kretanje. K, 33

Ovo je, takođe, trenutak u kome u odnosu počinje da se uspostavlja kontrola. Gotovo nikada se to ne dešava tako što se eksplisitno i nedvosmisleno postavljaju zahtevi ili zabrane. U ovom periodu počinje da se pregovara o, ponekad i na šaljiv način, pristupu društvenim mrežama, vremenu koje se provodi samostalno sa drugim ljudima i slično.

Primetna su dva dominantna pristupa. Jedan se odnosi na **ljudomoru**, o kojoj je već bilo reči i koja služi kao podloga za proveru, nepoverenje, insistiranje na skoro potpunom odsustvu privatnosti. Drugi je **briga**, odnosno ubeđenje da se partnerska postavlja kao zaštitnica koja svoje postupke pravda brigom za drugu partnerku, u situacijama poput – obaveznog javljanja u određenom vremenskom intervalu, insistiranja na deljenju tačne lokacije, proveravanja sadržaja na društvenim mrežama, uređivanja ishrane ili diktiranja načina oblaženja. Ovakvoj vrsti „brige“ je bilo teže suprotstaviti se, jer je bilo lako uticati na izazivanje osećaja krivice ukoliko bi se partnerka pobunila zbog određenih postupaka.

Ona je htela da me zaštititi od njih (prijatelja/ica), jer oni nisu dovoljno dobri za mene. N, 25

Možda sam imala potrebu da o meni neko brine. Što bi mi bilo teško kad meni ništa ne znači da mi bude uključena lokacija, a njoj je to baš važno kako bi mogla da stigne do mene, ako se nešto dogodi. Z, 27

Nije mi baš branila da se viđam sa prijateljima, ali me je često zvala ubrzo nakon što bismo se našle i molila da hitno dođem, jer su iskrsavale neke nepredviđene situacije. A, 37

Separacija i sukcesivno uspostavljanje kontrole je, na osnovu iskustva ispitanica, vodilo do ulaženja u ciklus nasilnih obrazaca ponašanja, bilo da je reč o fizičkom i seksualnom ili psihološkom nasilju, o kojima je već bilo reči.

Posebno je važno naglasiti da iskustva govore u prilog tome da je odnos jednom narušen ekscesnim situacijama često težio svom obnavljanju i uspostavljanju nove ravnoteže. Ispitanice govore o tome kao o „iskupljivanju“, intenziviranim znakovima pažnje i priređivanju lepih trenutaka. U najvećem broju slučajeva, eskaliranje nasilja i „periodi mira“ su se smenjivali više puta, pre nego što bi nastupilo razmišljanje o prestanku odnosa.

Počinjala sam da se pitam da li ja umišljam loše periode. T, 28

Kad nam je bilo dobro, bilo nam je sjajno. A kada je bilo loše, bilo je još gore. Na kraju je ostalo samo loše. D, 55

Odbijala je da prizna da mi je činila nažao i ja sam joj posle nekog vremena poverovala, dok nije počelo da se ponavlja. X, 18-30

Stvarno sam krenula da verujem da su moje emocije nebitne. Ona mi je stalno prebacivala da sam emocionalno nedostupna i nije prihvatala krivicu nikada. K, 33

Međutim, ono što je evidentno jeste i činjenica da su scenariji koji su sledili posle prvih situacija nasilja (ili nakon što su one bile percipirane kao takve), uglavnom bili većeg intenziteta, eksplozivniji i dalje su delovali u pravcu narušavanja samopouzdanja i integriteta žrtve. Ispitanice prijavljuju da vređanje i nipodaštavanje, uglavnom na osnovu fizičkog izgleda, načina oblačenja i ponašanja, a neretko i istorije seksualnih praksi, postaju učestaliji i perfidniji.

Zahtevala je da do detalja pamtim svaku reč koju mi kaže i onda se jako ljutila kada bih nešto zaboravila. A, 37

Na kraju se sve svede na to da ja moram da se promenim da bih odgovorila na njene zahteve. X, 18-30

Ja sam se maksimalno trudila da budem korektna. Svaki put kada bih se suprotstavila to bi bio problem. Ona je navikla i naučila me da ne prigovaram. Baš sam u tom smislu bila potčinjena. T, 28

Istrpela sam sve do kraja i na kraju je ona mene ostavila, tako mi je bilo lakše. N, 20

Iako ovo istraživanje nije bilo usmereno na traženje uzroka koji leže iza nasilnih ponašanja, značajno je da se istakne percepcija ispitanica po ovom pitanju. Naime, većina njih koja je imala iskustva nasilja u partnerskom odnosu kaže da je svesna da su njihove partnerke prethodno bile u odnosima u kojima je bilo elemenata nasilja, bilo da su stajale na poziciji žrtve ili agresorki, kao i da je većina govorila o nasilnim obrascima koji su se javljali u primarnoj porodici.

Ona je bila psihički i fizički zlostavljana od strane svojih roditelja i prethodne partnerke, sa kojom je ostala u vrlo bliskom prijateljskom odnosu. Nasilni odnosi su jedini primer odnosa koje ona poznaje. Verujem da je to razlog zbog koga je znala kako da se ponaša i mislim da je samo replicirala naučene mehanizme i na naš odnos. N, 25

Svoje ponašanje je pravdala pričom o trigerima, proživljenom porodičnom nasilju i drugim sličnim traumama. K, 33

Obe smo ušle u vezu izuzetno mlade i sa teškim traumama iza sebe. Z, 27

Imala je jako kontrolišuću majku i bilo je nasilja u porodici. Ja delimično to razumem i tako sam na početku opravdavala njen ponašanje. B, 22

Odgovor na nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima

Od ukupnog broja ispitanica koje su doživele nasilje u lezbejskom partnerskom odnosu, **skoro celih 30% nije preduzelo ništa povodom toga**, bez obzira na to koliko je kompleksno i dugotrajno to nasilje bilo.

Dva dominantna razloga su izostanak jasne slike o ozbiljnosti situacije (50%), kao i želja da se postojeći partnerski odnos ne prekine (47,50%). Više od 30% tvrdi da je prešlo preko nastale situacije, odnosno da je svojim partnerkama oprostilo, iako preživljeno iskustvo nije bio izolovan slučaj u ovoj vezi.

Ono što je posebno važno za ovo istraživanje je da po 20% ispitanica kao razloge navodi da:

- Nisu znale kome mogu da se obrate
- Nisu znale da objasne šta se dogodilo, odnosno nisu verovale da im bilo ko može pomoći
- Su se plaštile homofobičnih reakcija.

Navedeni razlozi govore u prilog činjenici da se o nasilju u istopolnim partnerskim odnosima ne govori dovoljno, kao i da nema lako dostupnih i razumljivih informacija i resursa na ovu temu. Takođe, moglo bi se o njima dalje govoriti kao o derivatu opšte društvene situacije u kojoj se partnersko nasilje normalizuje i/ili senzacionalistički prikazuje, dok izostaju osnaživanje žrtava da o nasilju progovore i vidljivi primeri dobre prakse koji bi mogli da ilustruju realnu mogućnost adekvatne zaštite žrtava i sankcionisanja počinilaca/teljki. Ovo poslednje se odnosi na slučajeve partnerskog nasilja generalno, ali i specifično na slučajeve nasilja prema LGBTIQ osobama; partnersko nasilje u zajednici

jeste mesto susreta izostanka delovanja na oba fronta, tačka prelamanja koja nastavlja da insistira na i čuva instituciju čutanja.

Mizoginija i šovinizam u Srbiji ne štiti žene. Tačka. K, 33

Ne mislim da bi mi puno pomoglo (u slučaju prijave nasilja nadležnim organima) ni da je nasilnik u mom odnosu bio muškarac, posebno u kontekstu gde je femicid skoro svakodnevni. T, 28

Strah od homofobičnih reakcija se umnogome odnosi na institucije, pre svega policiju i centar za socijalni rad, koji se percipiraju kao prve moguće tačke kontakta. Preko polovine učesnica istraživanja ne smatra da bi dobilo adekvatnu zaštitu. Nešto malo manje od 15% i nešto preko 17% ispitanica izjavljuje da bi se plašilo reakcije zaposlenih u policiji, odnosno centrima za socijalni rad pri eventualnoj prijavi nasilja.

Mislim da policija ne bi mogla da razume to da je meni neko nešto tako uradio, a da je to žena. D, 55

Ja sam sigurna da kada bih otišla da prijavim da me devojka zlostavlja da bi mi u policiji rekli uz podsmeh da nađem dečka. N, 25

Mislim da su veće šanse da neko prijavi nasilje u heteroseksualnom odnosu - kada bi neko video jednu ženu kako mlati drugu, verovatno bi samo snimali i nikako to ne bi videli kao nasilje u partnerskom odnosu. N, 20

Dodatnih 24% (policija), odnosno 27% (centar za socijalni rad), sigurno ne bi prijavile svoje partnerke institucijama, bez obzira na ozbiljnost situacije. Zajedno sa grupama onih koje su izjavile da se plaše, moglo bi se reći da govorimo o preko 40% onih kod kojih postoji tendencija da nikada ne progovore o nasilnom odnosu i njegovim posledicama, te ne potraže zaštitu. Ovaj procenat se u značajnijoj meri (oko 60%) poklapa i sa onima koji se ne bi obratili za pomoć ni nevladinim organizacijama, tako da ostaje pod velikim znakom pitanja na koji način bi se ove ispitanice nosile sa situacijama nasilja.

Čak i u slučajevima kada postoje jasni dokazi uz nemiravanja, pretnji i nasilja, žene koje se nalaze u nasilničkim odnosima sa drugim ženama uglavnom biraju alternativne načine da se izbore sa nastalom situacijom.

Htela sam da prijavim, ali zbog njene porodice i njihovih konekcija, nisam htela da zauvek budem povezana sa njom. A, 37

Prijateljica koja je pravnica mi je rekla da bi u najboljem slučaju dobila zabranu prilaska, što meni nije bilo dovoljno i nisam htela da se upuštam u proces. K, 33

Ne, nikada je nisam prijavila, plašila sam se šta bi uradila kada bi saznala. T, 28

Približno polovina ispitanica je izjavilo da bi razmislilo o prijavi nasilja nadležnim organima, u zavisnosti od ozbiljnosti situacije koja bi se dogodila, odnosno da je najizvesnije da bi se odlučile da prijave fizički napad ili neki drugi, kontinuirani oblik nasilja, za koje bi smatralе da je van njihove kontrole. Međutim, skoro 20% onih koje su odabrale da ovako odgovore na ovo pitanje je već imalo iskustva sa fizičkim nasiljem u partnerskom odnosu i obraćanje institucijama je izostalo.

Kao jedan od važnih razloga za izostanak prijave nasilja ispitanice navode i nedostatak pravne vidljivosti lezbejskih partnerskih zajednica (43%). Činjenica da su zajednice života neprepoznate i nepriznate zakonom za pripadnike zajednice znači da nema ni minimalne sigurnosti koja bi trebalo da postoji u svakodnevnim i ekstremnim situacijama, kao što je to nasilje u partnerskom odnosu. Da li i na koji način državne institucije postupaju ukoliko dođe do prijave, predmet je drugačije vrste istraživanja i to je svakako nešto čime bi se trebalo temeljno pozabaviti. Međutim, značajno je pomenuti da je jedna ispitanica navela da je bila podrška svojoj bliskoj prijateljici koja je odlučila da prijavi nasilje u lezbejskom partnerskom odnosu i da je zadovoljna postupanjem nadležnih institucija, posebno centra za socijalni rad, u kome joj je rečeno da oni nastoje da, kad god se ustanovi situacija nasilja, postupaju u skladu sa zakonskim okvirom koji reguliše sprečavanje nasilja u porodici i partnerskog nasilja, bez obzira da li se radi o heteroseksualnom ili homoseksualnom paru.

Oko 12% ispitanica kaže da se nevladinim organizacijama ne bi obratile, između ostalog, zbog toga što znaju da njihove partnerke na neki način učestvuju u njihovim aktivnostima ili koriste neke od usluga. Uzimajući u obzir skoncentrisanost zajednice, upućenost na ista mesta i relativno uske krugove, čak i u velikim gradovima, kao i prisutan strah od odmazde počiniteljki – oko 20% ispitanica je navelo da se plaši za svoju bezbednost zbog upućenih pretnji – ovaj podatak ne iznenađuje u velikoj meri. Međutim, on se može protumačiti i kao poziv grupama koje rade u zajednici da intenziviraju komunikaciju, te povećaju napore ka uspostavljanju odnosa poverenja, posebno kada je u pitanju mogućnost obraćanja za pomoć u situacijama partnerskog nasilja.

Nije začuđujuće da preko 40% ispitanica ne bi podelilo iskustvo partnerskog nasilja sa članovima/cama svojih porodica, što je u korelaciji sa brojem ispitanica koje ne razgovaraju otvoreno o svojoj seksualnoj orijentaciji i/ili rodnom identitetu u primarnoj porodici. Imajući u vidu da ovi rezultati reflektuju stavove i iskustva relativno mlade populacije koja u značajnoj meri i dalje živi u svojoj primarnoj porodici, izostanak ovog aspekta mreže podrške može se percipirati kao problematična u procesima izlaska iz nasilnog odnosa i nošenja sa njegovim posledicama.

Nije isključivo neautovanost razlog zbog koga se ispitanice ne obraćaju porodici. Neke od njih jesu otvorene u vezi sa svojom seksualnom orijentacijom i/ili rodnim identitetom, ali porodica nije podržavajuća i ne osećaju da mogu da podele izazove svojih partnerskih odnosa sa njima.

Sramota zbog preživljenog nasilja, o kojoj svedoči skoro 35% učesnica istraživanja je svakako jedan od faktora izostanka progovaranja o ovakvim situacijama.

Zašto nisam ništa preduzela? Bilo me je sramota što sam dozvolila da mi se tako nešto desi. Z, 27

Interesantno je razmišljanje da bi otkrivanje nasilne prirode odnosa porodici koja jeste podržavajuća, ili okruženju, moglo da ima negativne posledice na percepciju cele

LGBTIQ zajednice koja se, čak i u blagonaklonim okruženjima, idealizuje i o kojoj se, zapravo, i ne zna puno.

Jesam autovana, ali su moji izuzetno homofobični, zato nisam mogla da razgovaram ni sa porodicom. N, 25

Bila sam autovana, ali je to tada bila tabu tema u porodici, tako da sa njima nisam mogla da podelim šta mi se dešava. B, 22

Deluje mi da sam u tom periodu bila najviše udaljena od svoje porodice. T, 28

Na kraju sam morala da kažem i porodici, koja inače jeste podržavajuća, i to mi je možda bilo i najteže. Jedna od reakcija je bila i - a, to se dešava i kod vas?! K, 33

Ja nisam želela da ona bude ta koja prikazuje mojoj porodici šta je to što mi radi. Jer i u najidealnijoj situaciji, pretpostavljam da svi imamo dozu interne homofobije i zbog toga sam pomislila da ne bih volela da moja porodica misli da smo mi svi bez veze. D, 55

Malo više od 40% ispitanica se poverilo svojim prijateljima/cama i od njih potražilo savet i pomoć zbog nasilja u partnerskom odnosu, a preko 70% smatra da bi uvek posegnule (isključivo ili primarno) za ovom opcijom ukoliko bi bile izložene nasilju. Zbog dinamike partnerskog odnosa u kome mahom dominira separacija od najznačajnijeg kruga podrške, poveravanje prijateljima/cama je uglavnom dolazilo značajno kasnije i nakon što su se situacije nasilja ponavljale. Ispitanice svedoče o tome da su se prijateljima/cama obraćale posebno onda kada su verovale da su oni/e sami/e ugroženi/e od strane njihovih partnerki, na osnovu izrečenih ili upućenih pretnji.

Kada sam konačno dobila uvid jeste kada sam se ponovo povezala sa bliskom prijateljicom i uz njenu pomoć sam uspela da shvatim da sa mojim partnerskim odnosom nešto nije u redu. N, 25

Pretila je da će napadati fizički sve ljude koje volim. I onda mi je slala fotografije koje je tajno slikala dok ih je posmatrala. M, 25

Apsolutno je važno da ispitnice prepoznaju bar jedan oblik podrške i sigurnog prostora u kome misle da bi dobole ono što im je potrebno u slučajevima nasilja u partnerskom odnosu, međutim, ostaje veliko pitanje kako bi se i koliko učinkovito ova razmena realizovala, ukoliko se uzme u obzir period planske separacije od krugova podrške koji je sastavni deo šablona nasilnih odnosa i kontrolišućeg ponašanja u partnerskim zajednicama.

Takođe, s obzirom da je reč o uglavnom mlađoj populaciji i da prednjače mišljenja da u zajednici nema dovoljno informacija i dostupnih resursa, nameće se i tema učinkovitosti prijateljskog odgovora na obraćanje žrtve partnerskog nasilja. Uz poštovanje sve prepostavljene dobromernosti i posvećenosti prijateljstava, postoji mogućnost da dobijene reakcije i saveti ne budu na taj način podržavajući da utiču na prekid nasilnog odnosa, sigurno izmeštanje ili upućivanje na postojeće mehanizme zaštite.

Sa druge strane, kao što je već pominjano, analiza kvalitativnih podataka dala je jasan signal tendencije normalizacije nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima, posebno kontrole.

U krugovima sa prijateljima se o nasilnim momentima odnosa priča situaciono, kao o delu normalnosti, ili fazi raskidanja. T, 28

Nisam imala puno prijatelja u tom periodu. Kada sam jednoj drugarici rekla da me je devojka, između ostalog, držala zaključanu u stanu dva dana, ona se smejala i rekla da je to verovatno nešto seksualno. N, 20

Poslala mi je fotografiju isečenih vena nakon prvog raskida. Bila sam u tom trenutku napolju sa prijateljima. Rekli su da je to očekivano i normalno. Y, 31-40

Požalila sam se da me stalno zove i proverava i da se ljuti ako se odmah ne javim i ne pošaljem lokaciju. Rekli su mi da je to izraz njene ljubavi. X, 18-30

U lezbejskim odnosima su u potpunosti normalizovani odnosi koji su toksični, u kojima postoji narušeni odnos moći i u kojima je nasilje sastavni deo gotovo svakodnevnice. K, 33

Ohrabrujuće je da je preko 45% ispitanica odabralo da prekine partnerski odnos u kome je bilo elemenata nasilja, iako se to nije uvek događalo nakon prve situacije. Osnov za prekidanje odnosa su, iz dostupnih podataka, uglavnom bile pretnje koje su bile upućivane značajnim osobama u okruženju – roditeljima, prijateljima/cama, kao i kontinuirano samopovređivanje i pretnje suicidom. Za bolje razumevanje spektra različitih razloga i načina prekidanja nasilnih obrazaca bi bilo značajno da se detaljnije istraži koliko puta su se raskidi dešavali, odnosno koliko često su se odnosi obnavljali i nastavljali pre nego što im je zapravo bio kraj, kao i koje mehanizme podrške su žrtve dobijale tokom tog perioda i šta im je najviše bilo od pomoći tokom perioda separacije; ovakve informacije bi potpomogle definisanju konkretnijih usluga podrške za izlazak iz nasilnih odnosa.

Kada se odnos završio, ja sam se osećala kao da mi je ogroman teret spao sa leđa. Bila sam dobro, konačno, i to je bilo neverovatno! X, 18-30

Da nisam prekinula odnos, samo bi se pogoršalo. B, 22

Prekinula sam svaku komunikaciju sa tom osobom. Y, 31-40

Jedna od najboljih odluka u životu! Y, 31-40

Trebalo je ranije to da uradim. X, 18-30

Ponekad mi nedostaje, ali mi je drago da se završilo. Y, 31-40

Ispitanice su se najčešće same, ili uz pomoć prijatelja/ica, nosile sa osećajima povređenosti (68%), besa (56%), usamljenosti (35%) i straha (35%). Adekvatna i afirmativna profesionalna podrška uglavnom izostaje, a mnoge ispitanice govore o tome da osećaju posledice i dugo nakon prestanka odnosa. One se odnose na zatvorenost, nepoverljivost prema novim odnosima, razdražljivost, nemogućnost koncentracije, ali i ulazjenje u „nove odnose, bez mnogo razmišljanja, u kojima su se obično ponavljale neke od situacija iz prethodnog odnosa“.

Nemam profesionalnu podršku. I nikada nisam prošla kroz terapijski proces u kome sam se bavila ovom vezom. T, 28

Godinama idem na terapiju, ali moj terapeut ništa ne zna o nasilnoj prirodi odnosa u kome sam bila. N, 25

Sama sam morala da prođem kroz sve to, ne znam da ni da li sam do kraja završila. M, 25

Godinama nemam mira i vrlo često doživljavam "flashback-ove" iskustva. X, 18-30

Trenutno se i dalje oporavljam. I još uvek nisam stupila ni u kakav drugi odnos od tada, iako je prošlo vremena. Y, 31-40

Zaključak

Kada su se postavljali okviri ovog istraživanja, bilo je puno razgovora o tome koje su to specifičnosti nasilja u lezbejskom partnerskom odnosu, šta je to što situacije nasilja čini drugaćijim od svih drugih oblika nasilja koji se pojavljuju u društvu, pa i od partnerskog i porodičnog nasilja u heteroseksualnim odnosima. Ulog ideje o traganju za ovim specifičnostima je bilo nadanje da se, upravo njihovim naslovljavanjem, može direktno i efikasno uticati na smanjenje trenda nasilja u lezbejskim vezama. Međutim, ova nadanja ispostavila su se kao lakomislena. Partnersko nasilje u lezbejskim zajednicama je učestalo – češće nego svaka druga žena koja stupa u emotivne, romantične i/ili seksualne odnose sa drugim ženama je imala najmanje jedno iskustvo nasilja u partnerskom odnosu – višeslojno je, često perfidno i neuhvatljivo, posebno u domenu njegove psihološke forme.

Prepostavke ovog istraživanja su se pokazale kao tačne. Preteći potencijal nasilnog autovanja samo je jedan od oblika psihološkog nasilja, koje je umnogome rasprostranjeno u lezbejskim partnerskim odnosima. Ono se uglavnom opisuje kao „toksična veza“, a podrazumeva sluđivanje i manipulaciju, verbalno zlostavljanje, kao i kontinuirane pretnje i izazivanje straha i krivice kao metoda za uspostavljanje kontrole. Ono što posebno zabrinjava jeste i činjenica da su u zajednici ovakvi oblici ponašanja normalizovani do te mere da se, čak i u prijateljskim krugovima, o njima retko govorи како о насиљу, те је отежана и могућност препознавања насиљног обрасца и траžења решења и заштите од nastale situacije.

Nije moguće izdvojiti prikaz „tipičне žrtve“ nasilja u lezbejskim vezama – ovakva iskustva pogadaju širok spektar zajednice, bez obzira na druge društvene i ekonomске faktore. Ono što je u ovom kontekstu važno naglasiti je činjenica da su mnoge ispitanice govorile o narušenoj slici о себи и самопouzdanju, turbulentnim i izazovnim periodima života tokom kojih su se upuštale u odnose u kojima će kasnije doći do nasilja. Iako se ne može tvrditi da se ova činjenica nameće kao pravilo u pogledu ranjivosti, sigurno je od značaja za celokupnu zajednicu да се обрати посебна пажња на адекватност и доступност usluga из oblasti mentalnog zdravlja.

Rezultati ovog istraživanja su pokazali da je sklonost ka prijavljivanju nasilja zvaničnim kanalima (policiji, tužilaštву, centrima za socijalni rad, pa i organizacijama civilnog društva) veoma niska. Iako nije bilo načina da se dobijeni podaci ukrste sa podacima koje čuvaju institucije, na osnovu izjava ispitanica, može se zaključiti da je tek približno 1% slučajeva započelo svoj put pred nadležnim organima. Razlozi za to leže u nepoverenju u institucije, strahu i percepciji situacije kao bezizlazne, izostanku adekvatne mreže podrške, pravnoj nevidljivosti istopolnih partnerskih zajednica, kao i strahu od homofobičnih reakcija i autovanja.

Otvorenost u komuniciranju seksualne orientacije i/ili rodnog identiteta je faktor koji je moguće sagledati iz različitih perspektiva. Jedna od njih su već pomenute pretnje autovanjem koje se percipiraju kao strah od rušenja poznatog sveta i odnosa u njemu. Osobe koje su autovane svojim porodicama, priateljima/cama i radnom okruženju ne mogu da budu na meti ovakvih pretnji. Međutim, to ih ne štiti nužno od drugih oblika nasilja i ne može se tvrditi da autovane osobe ne trpe nasilje u partnerskim odnosima. Ono što se, pak, može tvrditi je da je više verovatno da će autovane osobe da se obrate za pomoć u situaciji nasilja bilo kome, pa i institucijama, kao i da će im biti ubrzan i olakšan izlazak iz nasilnog odnosa, posebno ukoliko u njemu postoji i komponenta ekonomske zavisnosti.

Može se zaključiti da, osim pretnji autovanjem i nasilnog autovanja kao jedinom primećenom obliku nasilnog ponašanja koji je drugaćiji u odnosu na nasilne obrasce koji se javljaju u drugim odnosima i predstavlja egzistencijalnu pretnju, specifičnosti nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima u skladu su sa specifičnostima koje inače odlikuju LGBTIQ zajednicu u društvu.

Teret čutanja o različostima koji nose pripadnici/e LGBTIQ zajednice se umnogostručava iskustvima partnerskog nasilja, koje je omiljena društvena tema zabrane progovaranja. Fenomen nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima nije izdvojen od svih drugih društvenih, kulturnih, političkih i ekonomskih tokova društva u kome se on pojavljuje. U svom središtu on gaji i pitanje položaja žena u društvu uopšte, tradicije učenja o nejednakom položaju, trpnom stanju kao datosti, i krivici. Žene koje su u partnerskim

zajednicama sa drugim ženama su neprepoznate; nevidljivost i stigma nastavljaju da hrane potrebu da se ne govori, da se skloni i sakrije i ubeđenje da pomoć neće doći.

Čini se kao da naslovljavanje nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima ne može da se dešava nezavisno od daljeg rada na unapređenju prava i položaja LGBTIQ zajednice, kao ni od pitanja tretiranja fenomena nasilja, kao feminističkog pitanja, od značaja za celokupnu društvenu zajednicu.

ORGANIZACIJA ZA LEZBEJSKA LJUDSKA PRAVA